

DE NYA MEDALJÖRERNA

Vid sitt årsmöte i Stockholms-Näs 29 maj 1950 tilldelade Upplands fornminnesförening kyrkvärden DAVID BERGLUND, Knutby, preparator HILMER GELIN, Uppsala, och riksspelman ERIC SAHLSTRÖM, Tobo, sin förtjänstmedalj. De trenne högt skattade medarbetarna i vårt landskaps kulturminnesvård teckna här några drag ur sin verksamhet.

DAVID BERGLUND

Det är roligare att tala om hembygdsarbetet än om sig själv. Det ligger nog inte för oss upplänningar i allmänhet, i varje fall inte för mig, att framhålla oss själva. Därför skall jag säga så litet som möjligt om mig personligen och litet mer om mitt hembygdsintresse och arbetet för fornminnes- och hembygdsrörelsen.

Jag är född 28 januari 1882 i Långboda i Hargs socken. Min far var lantbrukare och drev snickerirörelse vid sidan härom. Vi voro nio syskon och fingo lära oss arbeta ordentligt redan som barn, något som jag för min del anser mig bara haft nytta av. Jag har varit tvungen men också tyckt om att ligga i och arbeta hela mitt liv. Två år gick jag i skola i Harg, min övriga skolgång fullgjorde jag i Knutby. Mina föräldrar flyttade nämligen dit 1891. Min far erhöll då rusthållet i Åsby i Knutby i utbyte mot Långboda i Harg. Båda gårdarna lågo under Hargs fideikommiss, varför affären ordnades med friherre Beck-Friis. Långboda hade för övrigt vissa förmåner alltjämt från Harg, såsom visst ko- och fårbete m. m. Jag bodde hemma vid Åsby till år 1905, då jag gifte mig och flyttade till Bladåker, där jag övertog min svärfars gård Österbygge. År 1921 återvände jag till Knutby och köpte fädernegården vid Åsby. Denna har jag nu sedan några år tillbaka utarrenderad till två av mina söner och skulle således kunna slå mig till ro som det heter. Men det går inte alls det. På samma sätt som jag legat i och arbetat hittills, kommer det nog att bli även i fortsättningen så länge jag orkar.

Redan vid 11 års ålder började jag intressera mig för hembygds- och fornminnesvården. Jag tyckte det var roligare att höra någon gammal berätta om hur folk levde och voro klädda i gångna tider, vad de åto och drucko och hur de arbetade, än att höra en aldrig så rolig saga. Och redan i unga år började jag samla och bevara gamla saker. Ännu större blev samlarivern och intresset för fädernas levnadsförhållanden när jag kom till österbygge. Min svärfar visste nämligen mycket om seder och bruk i gångna tider. Och på gården fanns många gamla redskap, möbler och kulturföremål. Mitt intresse för allt gammalt växte och min samlarvurm tilltog. Jag var med på alla auktioner jag kunde och köpte in allt som hade kulturhistoriskt värde. Nu lärde jag mig också att något så när skilja på vad som var av värde och inte. I början fick jag ofta konkurrenter på auktionerna som bjödo över mig, men med åren och sedan folk började förstå att jag samlade för en blivande hembygdsgård, försvann konkurrensen mer och mer. Visserligen voro antikvitetshandlarna ganska envisa ibland, men även jag var envis och gav mig inte i första taget om det var något som jag absolut ville ha. Jag fick till sist ihop en ganska imponerande privatsamling. Naturligtvis fortsatte jag samlandet sedan jag återvänt till fädernegården i Knutby. Intresset och erfarenheterna växte.

Här i Knutby var jag med från början i hembygdsföreningen, Knutby-Bladåkers Fornminnes- och Hembygdsförbund, vilken bildades i november 1928. I februari 1929, då föreningen konstituerades och stadgar upprättades, blev jag utsedd till verkställande ledamot i styrelsen, vilket jag varit sedan dess. När Gammelgården så kom till, blev jag utsedd till föreståndare för densamma. Dessa poster har jag kvar ännu och styrelsen synes ha förtroende för mig. I och med hembygdsförbundets och Gammelgårdens tillkomst överlämnade jag min privatsamling till Gammelgården. Mitt personliga intresse för samlande av kulturföremål från gångna tider hade länkats in i hembygdserörelsens tjänst och nu blev min uppgift att samla för hembygdsmuseet. Jag fortsatte att köpa saker på auktioner och jag har nog tiggat många också.

Sedan den vackra tomten inköpts för hembygdsföreningens räkning kom den ena gamla byggnaden till efter den andra. Gammelgården började ta form. Till att börja med uppfördes alla husen på frivillighetens väg; rustkammaren, väderkvarnen, ladan och stallet. Samlingarna av föremål växte år från år. Mycket arbete och många dagsverken under årens lopp ha nedlagts vid Knutby-Bladåkers Fornminnes- och Hembygdsförbunds Gammelgård. Sommarfesterna ha också krävt mycket arbete, men naturligtvis har jag haft många villiga och intresserade medhjälpare. Denna sommar ha vi haft

David Berglund.

arbete med att flytta domaregården från Åsby fram till Gammelgården, något som jag är mycket glad över. Därmed har våra byggnader kunnat kompletteras med manbyggnad och hela anläggningen blivit hel och sluten.

Under de sextio år jag intresserat mig för gamla saker, bruk och sedvänjor är det helt naturligt att jag fått en viss erfarenhet på området. Det var mycket smickrande för mig den gång då professor Sigurd Erixon på Nordiska museet kallade mig till sig för att utfråga mig om allehanda saker. Med tillfredsställelse minns jag också en dag omkring år 1930, då jag var utbjuden till Salsta tillsammans med några personer med samma intressen som jag. Vi hade mycket att tala med varandra om och det var trevligt och givande på alla sätt. Och jag må säga att jag kände mig ganska uppmärksamman den gång jag kom till Alunda på en hembygdsfest och man där hade reserverat särskild plats åt mig. En stor dag var det för mig vid Upplands fornminnesförenings årsmöte i år, då jag fick mottaga föreningens förtjänstmedalj. Jag uppskattar den utmärkelsen och uppmärksamheten oerhört mycket och ber därför att få framföra mitt varmaste tack.

Knutby 14 okt. 1950.

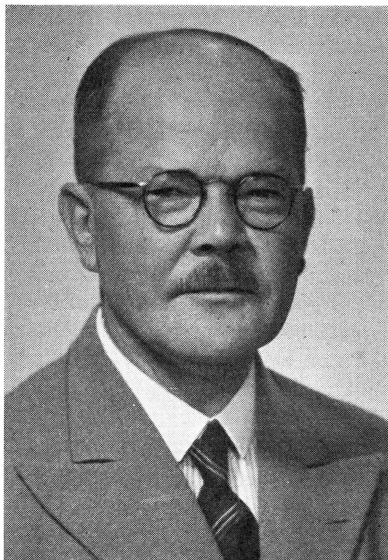
David Berglund.

HILMER GELIN

Björkberga i Närtuna socken är mitt fädernehem, där jag föddes 23 okt. 1881. Redan som barn fick jag hjälpa min far i jordbruket. Denne var tusenkonstnär på sitt sätt och hade en särskild slöjdstuga på gården, där jag tillbragte många lediga stunder med att snickra och svarva. 1896 kom jag till Uppsala, till tapetserarfirman Hjalmar Tegelberg, Dragarbrunnsgatan 27. Där stannade jag i hela 24 år och lärde mig tapetseraryrket från grunden; gesällprovet renderade mig både silvermedalj och penningbelöning. Emellertid kom jag att överge detta yrke då jag 1920 kom i Uppsala universitets tjänst genom att jag erhöll vaktmästaresysslan på Gustavianum.

Förutom vanliga vaktmästaresysslor fick jag hjälpa till med att montera och iordningställa montrar och modeller. Stendörsarna och stenåldersgravarna i Museet för nordiska fornsaker äro de första modeller jag tillverkat. T. f. professorn doc. Gunnar Ekholm uppdrog åt mig att också konservera gravfynden och anmodade mig att skaffa de grejor, som behövdes härför. Dr Arvid Enquist, amanuens på institutionen 1921—22, stod just i färd med att resa till Danmark för att tjänstgöra där en tid, och då passade jag på att be honom fråga dåvarande konservatorn vid Nationalmuseet i Köpenhamn Rosenberg om olika konserveringsmetoder. Jag fick då av denne flera folioark med olika slags »recept» skulle man kunna säga, vilka jag flitigt studerade och använde mig av. I slutet av 1920-talet fick jag en stor uppgift, nämligen att konservera de grekiska fynden från Asine, bestående av sammanlagt 20,000 kg keramikskärvor, vilka i stora packlårar fördes till Gustavianum och den då oinredda Rikssalen på Uppsala slott för att konserveras. 1933 lämnade jag helt och hållet vaktmästaresysslan och har sedan dess, med preparators namn, tjänstgjort som konservator vid Museet för nordiska fornsaker. Åren 1935, 1936 och 1937 besökte jag i omgångar Danmark, där jag vid Nationalmuseet i Köpenhamn under sammanlagt fyra månader skaffade mig större kännedom inom konserveringsfacket med konservator Rosenberg som lärare. Innan dess hade jag dock konserverat ett stort fynd av brons- och järnföremål från Cypern åt prof. Gjerstad.

Efter mina studier i Danmark, år 1938 således, fick jag hand om ett förnämligt fynd, som hade gjorts i Finland och som visade sig vara besläktat med de då gjorda Valsgårdefynden, vilka ihopsatts och konserverats av mig. Föremålen hitfördes av en finsktalande preparator vid Nationalmuseet i Helsingfors. Denne stannade hos mig i två månader, d. v. s. den tid, som åtgick för att konservera fyndet. Han kunde inte ett ord svenska och jag förstod inte ett

Hilmer Gelin.

dugg finska, så vi hade rätt bekymmersamt i början. Finnen slog i sitt lilla lexikon och svor, och det dröjde inte länge förrän vi svuro tappert på finska båda två. Med det menar jag, att vi förstodo varandra mycket bra till sist. Nu finnes fyndet att beskåda i museet i Helsingfors och särskilt svärdet med det utomordentligt vackra fästet av guld är värt beaktande. För detta arbete erhöll jag heders-tecknet av Finlands vita ros.

År 1939 anmodades jag att resa med prof. Axel W. Persson till Grekland, närmare bestämt till Nauplion, för att på platsen konservera de fynd som där gjordes. Det var saker det! Och vad man trivdes där nere vid det blå Medelhavet, där man kunde bada och soltorka mitt i december månad. När jag därför en tid senare blev erbjuden en plats som konservator i Aten var det mycket svårt att tacka nej; man skulle bara ha varit yngre, nu var man för gammal för att omplantera sig.

Bland de senaste tio årens arbeten må nämnas konserveringen av Vasagravarna i Uppsala domkyrka, Vasaregalierna och Vasagemåler-nas smycken, för vilket arbete jag tillerkändes riddartecknet av Vasaorden. I Håtuna kyrka har jag varit med om att renovera det Berendes-Sparreska gravkoret och alldeles nyligen har kistorna i det Wrede-Hornska gravkoret i Björklinge kyrka renoverats. Modeller har byggts av Valsgårde gravbacke, Gamla Uppsala fornminnes-

komplex, och nu senast av det stora gotländska bygravfältet Vallhagar. Många av fynden i Visby fornsal har jag konserverat, såsom föremål från Ihre och Vallhagar. Ett och annat arbete åt utländska professorer har jag också utfört, men främst har det gällt konservering av fynd till de olika institutionerna inom Gustavianum (egyptologiska, klassiska och arkeologiska institutionerna). Mitt största konserveringsarbete har dock varit de märkliga fynden från folkvandringstiden och vikingatiden vid Valsgårde gravbacke norr om Gamla Uppsala. Guld-, silver- och granatinläggningar har framtagits på svärd, spjutspetsar och dolkar. Tusentals fragment har samlats till hjälmar, sköldbeslag, glasbägare, kokgrytor etc., allt under ledning av prof. Sune Lindqvist. Likaså har jag konserverat hjälmar och sköldar från båtgravfältet i Vendels socken. Det har många gånger frestat på både tålmod och humör, men jag har trivts med arbetet och det är huvudsaken. Och en stor glädje och uppmuntran för mig har varit att mina arbeten rönt sådan uppskattning.

När jag så här drager mig till minnes vad jag utträttat under de sista trettio åren, blir jag mer än förvånad över att det hunnit bli så mycket, och när jag tänker tillbaka på den tid då jag började som konservator måste jag erkänna att förhållandena då och nu äro betydligt olikartade. Då jag på 1920-talet började konservera var det inte någon större apparatur som tillfördes Gustavianum. Tvärtom, det var en mycket primitiv anordning i en liten skrubbe med tillgång till gas. Och alla arbeten före kokning och paraffinering skedde för hand. Sålunda hade jag att med en stålborste rengöra olika föremål från rost och orenheter innan de nedlades i kokpannorna. Sådana av olika storlek, långpannor och fyrkantiga för vatten eller paraffin, hade inköpts liksom olika slag av konserveringsmedel. Så småningom fick jag en särskild kokapparat som destillerade vattnet — destillerat vatten är nämligen det primära vid all slags konservering — och som var försedd med särskild kylanordning jämte lådor, där de olika föremålen kunde nedläggas. Numera har på Gustavianum ej mindre än tre rum appterats för konservering. De rika Valsgårdefynden har framtvingat en dylik utveckling. För den skull må ingen tro att det är någon konserveringsverkstad i större skala, som Gustavianum håller sig med. Statens Historiska Museums Konserveringsanstalt i Stockholm är av självklara skäl mycket större och som jämförelse kan jag nämna att man vid Nationalmuseet i Köpenhamn har ett helt hus på fem våningar enbart för konserveringsändamål.

Vad konserveringsmetoderna beträffar äro de många och skiftande från fall till fall. Det är en hel liten vetenskap. Det är naturligt att

man under de trettio åren som gått prövat sig fram till nya upptäckter och rön. Innan man överhuvudtaget gör något åt de föremål, vilka hamna i konservatorns verkstad, måste de noga undersökas och granskas för att konserveringsmetoden skall kunna avpassas efter föremålets art och beskaffenhet. Redan vid utgrävningsarbetet är det av största vikt att man från början vid ett fynds upptagande söker konstatera om det rör sig om trä, läder, textilier eller metallföremål. Trä bör nämligen ej få tvärtorka, utan bör så snart som möjligt komma under behandling; metaller böra ej få ligga och rosta mera än de redan gjort i jorden, det försvårar nämligen konserveringsarbetet. De konserveringsmetoder som lämpa sig för järnföremål går ej att använda till silver eller läder och vice versa. Får man ett svärd i sina händer, nedrostat och direkt upptaget ur jorden, är det inte alldeles säkert att det endast är ett enkelt svärd av järn. Det kan ha silverbeläggning på hjalten, doppsko av brons och slida av läder. I ett sådant fall sättes konservatorns kunnighet på hårda prov. Silverinläggningar på t. ex. svärd, dolkar och spjut framtagas i elektrolysbad. Orenheter på ömtåliga och sköra föremål borttagas i s. k. tennbad, bestående av finslipade nålspetsliknande tennflisor med tillsats av kalium i destillerat vatten. När föremålet upptages efter 5 à 6 timmar äro alla orenheter avlägsnade. I Valsgårde har i ett par fall gjorts vissa textilfynd, vilka vid utgrävningen tett sig som en enda degig jordmassa. Härifrån och till de brokadstycken, som ligga under plexiglas i museet, är vägen lång och konserveringsproceduren svår och invecklad.

Hur mycket enklare är det inte att behandla simpla järnföremål! Sedan dessa rengjorts från smuts och rost kokas de i destillerat vatten, varvid man dock får räkna med tio olika bad. Därefter nedläggs de i kokande paraffin med en temperatur av minst 110—130 grader. Här får de ligga tills temperaturen sjunkit till omkring 85 grader eller så länge tills paraffinet ej företer några blåsor på ytan. Kvarvarande paraffindroppar å föremålet borttagas sedan genom att föremålet hålles över en eldslåga.

Det gäller inte bara att så att säga framtaga föremålet och snygga upp det; en konservator måste också tänka på att föremålet skall få en behandling, som gör att föremålet efter konserveringen skall kunna utstå »tidens tand». Det gäller alltså att konserveringen utföres så väl, att ej hela arbetet efter en kort tid måste göras om. Å andra sidan får ej heller föremålet ges sådant utseende att det verkar nytt. Det måste få behålla ålderns patina. Många faktorer måste följaktligen beaktas. Utan tvekan äro de förhistoriska fynden eller de fynd, som komma fram vid arkeologiska undersökningar, de som ställa de största kraven på en konservator. Här beror det

verkligen på konservatorns insikt i sitt yrke, om föremålet även efter konserveringen skall kunna behålla sin egenart.

Hilmer Gelin.

ERIC SAHLSTRÖM

Jag är född 24 augusti 1912 i Masbo i Vendel, där min far ägde ett mindre torp. Tillsammans med många syskon tillbringade jag min barndom där och redan som liten parvel fick jag hjälpa till med jordbruket. Jag kom mycket tidigt i kontakt med musiken, främst folkmusiken, emedan min far spelade både fiol och nyckelharpa. Min farfar, Lars Larsson, som sedermera blev dragon och erhöll namnet Sahlström, var också musikalisk. Han spelade främst nyckelharpa. Som barn tyckte jag nog förstås bäst om dragspelsmusik och jag minns, att jag beundrade Jularbo-Kalle mycket. När jag var sex eller sju år och just hade börjat skolan i Sunnanås började jag så smått att ta ut en del låtar på dragspel. Jag drömde om att bli en ny Jularbo-Kalle. När jag till sist hade lärt mig att spela dragspel, blev jag intresserad av att också försöka spela fiol. Många gånger glömde jag nog läxorna för musiken. Så hörde jag en gång Hjort-Anders spela och det tyckte jag var så vackert. Därefter dröjde det inte länge förrän jag övergick till att spela nyckelharpa, som sedan dess utgjort mitt favoritinstrument. Det var så få som spelade nyckelharpa, så det ansågs som lite ovanligt och slog därför bättre an. Det är ingen som har lärt mig spela, utan jag är helt och hållet självlärd. Jag började med enkla saker, men tränade upp mig mer och mer. När jag var sjutton år försökte jag mig på låtar och sextondelspolskor av såväl Byss-Kalle som Gås-Anders.

På 1930-talet flyttade familjen till Trollrike i Vendel. Miljön och trakten där gav mig inspiration till några egna kompositioner såsom »Trollrikspolskan» och »Spelglädje», en vals som jag till en början kallade »Glädjebacken». I Trollrike fick jag också idén att bygga mig en egen nyckelharpa. Jag spelade nämligen på min farfars harpa och jag tyckte nog, att ljudet inte var riktigt bra i den. En dag när jag var ute i skogen, fick jag syn på en självtorkad gran. Jag slog yxan mot trädet och då klingade det så vackert. Jag fällde trädet och så bar det av hemåt i rask takt. Min farfars nyckelharpa var av den gamla typen, rätt hög, smal och mycket välvd. Jag fick nu lust att pröva om inte ljudet skulle bli bättre, om jag gjorde harpan lägre, bredare och mindre välvd. Så skar jag ur min fina torrgran sarg, botten och lock. Det senare hyvlade jag för att få det en aning välvt. Enligt min mening är det nog inte lämpligt att göra som de gjorde förr i tiden, nämligen att värma träet och sedan

Eric Sahlström.

bocka det. Därpå limmade jag ihop delarna. Nycklarna eller »knavrarna», som man förr kallade dem, skar jag ut av ek och försåg dem med filt på undersidan för att det inte skulle skramla så mycket, när man tryckte ned dem mot strängarna. De trettioåtta tangenterna eller nycklarna ordnade jag efter Matts Wessléns princip i två rader. Strängarna gjorde jag inte själv, utan köpte dem. På en nyckelharpa är det sjutton strängar, av vilka endast fyra äro spelsträngar. De övriga ljuda med när man spelar så man får vara noga med att stämma dem samtliga. Genom nycklarna eller tangenterna har man precis som på piano varje ton given. Denna min första nyckelharpa är numera såld och har nog bytt ägare åtskilliga gånger. 1941 hade jag nämligen byggt en ny, i princip likadan som den första, men då den visade sig bättre, sålde jag mitt förstlingsverk. Ännu en nyckelharpa har jag i dagarna fått färdig. Den är byggd av lönn och har fyrtiosex tangenter ordnade i tre rader, medelst vilka man har större möjligheter till dubbelgrepp och utvikningar till olika tonarter. På den är det lämpligt att spela hälsingelåtar med s. k. rullstråk. Från många håll har jag fått förfrågningar och beställningar på nyckelharpor, men någon tillverkning i större skala blir det dock aldrig fråga om, fastän jag nog gör en och annan nyckelharpa på lediga stunder.

Då jag hade fått min andra nyckelharpa färdig, den som jag alltjämt spelar på, ställde jag upp i en spelmanstävlan i Vendel år 1941. Jag fick första pris och det var nog så gott som uteslutande

nyckelharpans förtjänst. Åtminstone verkade det så på de andra spelmännen, som deltog i tävlingen. De tyckte, att det var så förfärligt vackert ljud i mitt instrument. Sedan dess har jag deltagit i många spelmanstävlingar och glädjande nog alltid fått första pris. Genom riksfiolspelman Johan Olsson, som jag träffade vid spelmanstävlingen i Vendel, blev jag övertalad att spela i radio. Vi åkte till Stockholm, till Radiotjänst, tillsammans och provspelade och blevo antagna och 1942 eller 1943 skulle vi båda uppträda och spela i radio, Johan Olsson på fiol och jag på nyckelharpa. Jag var väldigt nervös den gången kommer jag ihåg, men Johan Olsson var desto lugnare. Men det gick ju bra och sedan dess har Radiotjänst tillskrivit mig många gånger och bett mig medverka i olika program. I den serie av svensk folkmusik, som Radiotjänst redigerat, ingår några inspelningar av mig. Från så gott som hela landet har jag fått inbjudan att komma och spela på min nyckelharpa, ja, till och med ända till Rivieran skulle jag få åka för en tid sedan. Men jag har fått lov att tacka nej. Tiden räcker inte till. Sedan 1944 är jag gift och har en egen liten gård att sköta i Göksby, Tegelsmora socken. Jordbruket är mitt yrke, musiken min hobby.

Om jag tackar nej till inbjudningar från andra landskap eller länder, så tackar jag i stället nästan alltid ja till att medverka vid hembygdsfester och tillställningar inom landskapet Uppland. Det är nämligen ett landskap, som jag håller av, och den uppländska folkmusiken med dess rika traditioner anser jag vara ett arv, som är väl värt att slå vakt om och föra vidare till kommande generationer. Visserligen komponerar jag en egen polska eller vals och nu och då en gånglåt, men för den skull glömmer jag inte våra förfäders kompositioner. Jag spelar också låtar, som min farfar och far komponerat, och ju äldre en låt är desto roligare är det nästan. I min komposition »Spelglädje» har jag velat lägga in något av det jag känner då jag får spela en låt på min nyckelharpa, och med kompositionen »Ödetorpsvalsen» i moll vill jag ge uttryck för vad jag känner inför en gammal gård, som blir övergiven av människor och som får stå och förfalla. Det är alltid något vemodsfullt över en sådan gård. Likaså över allt det som varit våra fäder kärt men som lämnas åt glömskan av de yngre generationerna. I vad det gäller att slå vakt om traditionerna och att åt eftervärlden bevara den gångna tidens kultur, har hembygdsrörelsen och hembygdsvården sin väldiga uppgift. Och det är just därför jag som spelman har särskilt intresse och glädje av att låta nyckelharpans toner bli ett inslag vid hembygdsfesterna. På det sättet drar jag kanske mitt lilla strå till stacken när det gäller att hålla vid liv kärleken till traditionen och hembygden.

Eric Sahlström.